

Ermenistan-Azərbaycan münaqişəsi XX əsrin sonlarında, Sovet İttifaqının zəiflədiyi dövrdə başladı. 1988-ci ildə keçmiş "Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti"ndə ərazi statusu ilə bağlı etirazlar genişləndi və erməni millətçiləri vilayətin Ermənistanla birləşdirilməsini iddia etdilər. Bu proses Sovet rejiminin çöküşü ilə nəticələndi və münaqişə 1991-ci ildə müstəqil olduqda hərbi müstəviyə keçdi. 1992-1994-cü illər müharibəsində Ermənistanın dəstəklədiyi separatçı qüvvələr Azərbaycan ərazilərinin təxminən 20 faizini işğal etdi və 1 milyondan çox Azərbaycan vətəndaşı etnik təmizləməyə məruz qaldı.

Beynəlxalq hüquqa görə "Dağlıq Qarabağ" Azərbaycan Respublikasının tərkib hissəsi hesab olunur və münaqişə Azərbaycanın suverenliyinə qarşı təcavüz kontekstində qiymətləndirilir. BMT Təhlükəsizlik Şurası və digər qurumların qətnamələri də bu mövqeyi təsdiqləyir və Ermənistan silahlı qüvvələrinin Azərbaycan ərazilərindən çıxarılmasını tələb edirdi.

Əslində, münaqişə birbaşa olaraq iki dövlət arasında deyil, daha mürəkkəb beynəlxalq dəstək və geosiyasət kontekstində

aparılır. İşğal dövründə Ermənistanın dəstək aldığı əsas komponentlər, daha dəqiq desək güclər aşağıdakılardır.

Rusiya və...

Rusiya Ermənistanın ən uzunmüddətli və əsas hərbi və siyasi müttəfiqi olub. Sovet dönmindən sonra da Rusiyanın Ermənistanla hərbi texnika, silah təminatı və təhlükəsizlik təminatı olaraq dəstəyi diqqət mərkəzində olub. 1990-cı illərdə Rusiyanın Ermənistanla çoxlu sayda silah göndərdiyi bildirilir və dəqiq faktlarla sübut edilir. Bu, Moskvanın Cənubi Qafqazdakı təsirini saxlamaq strategiyasına xidmət edirdi. Rusiya həm də Ermənistanın birbaşa müttəfiqi kimi bu ölkənin ərazisində hərbi baza yerləşdirmişdi və indi də mövcud olan hərbi gücü vasitəsilə Ermənistanı özünün siyasi orbitində saxlamağı bacarmışdı.

Digər silah təchizatçıları

Ermənistan müxtəlif zamanlarda əlavə silah təminatçılarından dəstək alıb. Məsələn, Hindistan, Yunanistan, Suriya və bəzi

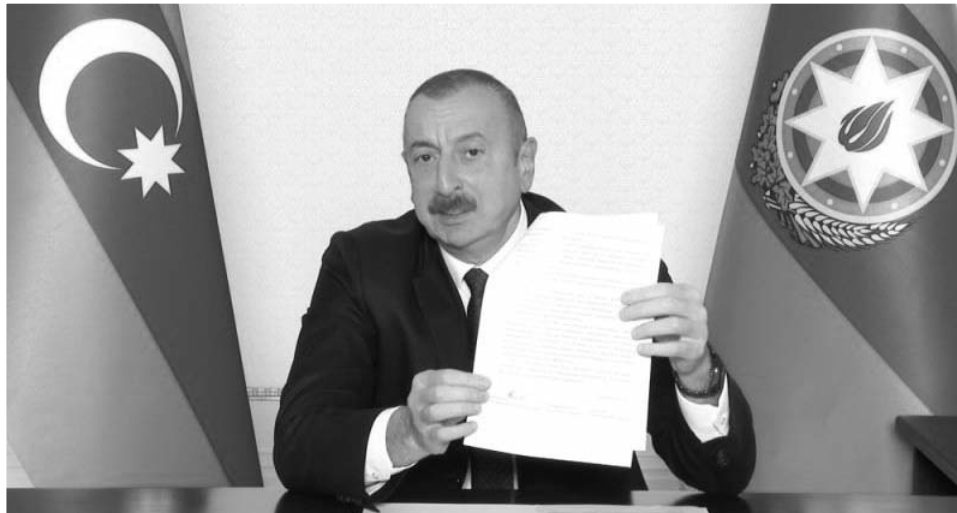
başqa dövlətlərdən müəyyən hərbi təchizat alındığı qeyd olunur. Son illərdə Rusiya ilə münasibətlərdə yaranan tarifli gecikmələr səbəbindən Ermənistan bəzi silah alışıqlarını daha müxtəlif mənbələrdən etməyə çalışıb.

Qismən siyasi və diaspor dəstəyi

Qərb ölkələrində, xüsusən Fransada bö-

Ədalət susanda

Qarabağın 30 illik işğalı, böyük güclər və unudulan hüquq

yük erməni diasporu var və bu diaspora vasitəsilə erməni mövqeyi siyasi təsir qazanıb. Bu, Fransanın bəzi hərbi və siyasi dəstək addımlarına (məsələn, müəyyən silah səfərləri) səbəb olub. Avropa və ABŞ daxilində də müxtəlif diaspor təşkilatları vasitəsilə Ermənistanın mövqeyini dəstəkləyən siyasi və PR fəaliyyətləri müşahidə olunur. "Beynəlxalq sənədlərə niyə istinad edilmirdi?" sualının cavabını da burada axtarmaq lazımdır.

Rəsmi beynəlxalq sənədlərdə, BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrində Ermənistanla bağlı konkret tələblər vardır və Azərbaycanın ərazi bütövlüyü təsdiqlənmişdir. Lakin bu qətnamələrin icrası praktikada həyata keçirilmədən arxivə göndərilmişdir. Çünki Təhlükəsizlik Şurasında daimi üzvlər

arasında fərqli geosiyasi maraqlar mövcudur və bu, təsirli icra mexanizmlərinin hazırlanmasına maneə törədir. Belə ki, bəzi daimi üzvlər, böyük güclər müxtəlif strateji səbəblərlə bu cür sənədləri güclü şəkildə yerinə yetirməyə təkan verməyiblər.

1993-cü ildə qəbul edilmiş qətnamələrin icrası beynəlxalq güclərin maraqları və regiondakı strateji prioritetləri ilə toqquşub, bu isə bəzən sənədlərin ardıcıl olaraq tətbiq edilməməsinə səbəb olub. Xüsusilə Rusiya kimi güclər, həm Ermənistanla silah təminatı edərək, həm də regiondakı təsirini saxlamaq üçün bu məsələyə öz geosiyasi strategiyası baxımından yanaşıb.

Minsk Qrupu kimi beynəlxalq vasitəçilik səyləri də illər boyu münaqişənin sülh yolu ilə həllinə çalışdı. Lakin status-kvonun qalıcı olması, danışıqlar prosesinin uzun müddət nəticə verməməsi, sənədlərin və qərarların effektiv olması əvəzinə uzanması, beynəlxalq hüququn normativ sisteminin yetərincə tətbiqini çətinləşdirib.

İkili standartlar və siyasi maraqlar

Bəzi Qərb ölkələri və beynəlxalq təşkilatlar, münaqişə məsələsində humanitar narahatlıqları ön plana çıxarıb və prosesə yanaş-

mada ikili standartlar tətbiq edildiyi iddialarını gündəmə gətiriblər. Bu, əsasən diaspor siyasi təsirləri, geosiyasi maraqlar və liberal demokratiya diskursu ilə bağlıdır. Bu baxımdan bəzi qərarlar və yanaşmalar reallığı tam əks etdirməyə bilər, bunun da səbəbləri geosiyasi üstünlüklər və daxili siyasi maraqlardır.

Ermənistan münaqişə ərzində əsasən Rusiya və digər bəzi silah təminatçıları və qismən siyasi dəstəyin nəticəsində öz hərbi mövqeyini saxlayıb. Bu dəstək, beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərinə uyğun olmamaqla yanaşı, geosiyasi maraqlar və strateji balansların nəticəsi olaraq beynəlxalq sənədlərin tətbiqində ciddi çətinliklərə yol açıb. Həmçinin bəzi güclər münaqişəyə yanaşmada ikili standartlardan istifadə edib ki, bu da sülh prosesinə ciddi təsir göstərüb.

İşğal reallığı

Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin uzun illər "mübahisəli ərazi" kimi təqdim edilməsi beynəlxalq siyasətdə terminoloji manipulyasiyanın klassik nümunəsidir. Beynəlxalq hüquqa görə Dağlıq Qarabağ və ətraf 7 rayon Azərbaycanın suveren əraziləri idi. Bu fakt BMT Təhlükəsizlik Şurasının 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələri ilə açıq şəkildə təsbit olunmuşdu. Lakin beynəlxalq aktorların davranışı göstərdi ki, hüquqi norma siyasi marağa tabe olduqda tətbiq edilmir. Eyni zamanda "münaqişə" anlayışı "işğal" anlayışını kölgədə saxladı, status-kvo bəzi güclər üçün daha sərfəli oldu. Bu isə beynəlxalq sistemdə hüququn deyil, güc balansının həlledici rol oynadığını bir daha sübut etdi.

"Ermənistan niyə tək deyildi" sualına da cavab tapılır. Rusiya Federasiyasının Ermənistanı dəstəkləməsi emosional və ya ideoloji deyil, tamamilə strateji idi. Əsas motivlər Cənubi Qafqazda hərbi-siyasi dominantlıq, Ermənistanın təhlükəsizlik baxımından Moskvadan asılı saxlanması, Azərbaycan üzərində təzyiq aləti kimi münaqişənin qorunması, Türkiyənin regionda təsirinin balanslaşdırılması. Rusiya üçün münaqişənin həlli yox, idarə olunması vacib idi. Buna görə də Ermənistan silahlandırılırdı, Azərbaycanla balanslı vasitəçi görüntüsü yaradılırdı, BMT qətnamələrinin icrası isə faktiki olaraq dondurulurdu. Bu, klassik "vasitəçi kimi qalmaq üçün problemi həll etmə" siyasətidir.

Qərb dövlətləri rəsmi bəyanatlarda ərazi bütövlüyünü dəstəkləsələr də, praktikada neytrallıq adı altında status-kvonu qorudular. Bunun səbəbləri diaspor amili, xüsusilə Fransa və ABŞ-da güclü erməni diasporu parlamentlərə təsir, qətnamə və bəyanatların

tonunun dəyişməsi ilə Ermənistanın "təhlükə altında olan tərəf" kimi təqdim olunmasına gətirib çıxarmışdı.

Qərb üçün əsas prioritet Rusiyanı regiondan tam sıxışdırmaq, Azərbaycanı Rusiya ilə qarşıdurmağa sürükləməmək, münaqişəni "idarə olunan risk" səviyyəsində saxlamaq idi. Nəticədə beynəlxalq hüquq siyasi komforta qurban verilib.

Beynəlxalq hüququn struktur problemi

BMT TŞ qətnamələri hüquqi baxımdan məcburi olsa da, icra mexanizmi yox idi. Daimi üzvlərin veto və maraqları ilə bloklanırdı, sanksiya iradəsi selektiv tətbiq olunurdu. Məsələn, Küveyt işğal ediləndə dərhal hərbi müdaxilə edildi, Azərbaycan işğal ediləndə isə 30 il "narahatlıq" ifadə olundu. Bu, beynəlxalq sistemdə ikili standartların insti-tusional problem olduğunu göstərdirdi və indi də var.

ATƏT-in "Minsk qrupu" faktiki olaraq münaqişəni həll etmədi, Ermənistanla vaxt qazandırdı, işğalın legitimləşdirilməsinə xidmət edən "sonsuz danışıqlar" mühiti formalaşdırmağa cəhd etdi. Həmsədrlərin (Rusiya, Fransa, ABŞ) heç biri Ermənistanla real təzyiq göstərmədi, qətnamələrin icrasını tələb etmədi. Bu isə beynəlxalq vasitəçiliyin obyektivlik yox, maraq balansı üzərində qurulduğunu sübut etdi.

Ermənistanın işğalı tez-tez "öz müqəddəratını təyin etmə", "tarixi ədalət", "təhlükəsizlik ehtiyacı" kimi anlayışlarla pərdələnirdi. Halbuki, öz müqəddəratını təyin etmə ərazi bütövlüyünü poza bilməz. Etnik əsaslı ayrılma beynəlxalq hüquqla tanınmır, etnik təmizləmə heç vaxt legitim arqument ola bilməz. Bu anlayışların selektiv tətbiqi beynəlxalq sistemin normativ böhranını ortaya qoydu.

2020-ci il reallığı

Azərbaycanın 2020-ci ildə hərbi-siyasi qələbəsi göstərdi ki, beynəlxalq hüquq kağız üzərində qalanda dövlətlər onu öz gücü ilə reallaşdırmağa məcbur olur. Bu, acı, lakin real nəticədir. Beynəlxalq hüquq yalnız onu müdafiə edəcək siyasi və hərbi iradə olduqda işləyir.

Beləliklə, Ermənistanın işğal dövründə aldığı dəstək hüquqi deyil, siyasi idi, ədalətə deyil, marağa söykənirdi. Bu da beynəlxalq sistemin zəifliklərini açıq göstərdi. Bu proses sübut etdi ki, kiçik dövlətlər üçün beynəlxalq hüquq təminat yox, imkan çərçivəsidir. Ərazi bütövlüyü yalnız diplomatiya ilə deyil, güc balansı ilə qorunur. İkili standartlar müasir beynəlxalq münasibətlərin struktur problemdir.

V.VƏLİYEV